

ממטעני החבלה של הטרוריסטים היהודים ועד ל'סזון'

אייל כפכפי

הארגון הצבאי הלאומי בארץ-ישראל: אוסף מקורות ומסמכים, מכון ז'בוטינסקי בישראל, תל-אביב, כרך א, 472 עמ', 1990; כרך ב, 472 עמ', 1992; כרך ג, 728 עמ', 1994.

שלושת הכרכים היפים הללו, מן הראוי שיעמדו בספרייתו של כל חוקר של תקופת המנדט בארץ-ישראל, בין שהוא אוהד את האצ"ל ובין שלא. החומר שנגדש בספרים אלו בנוי על פי סוגים, ולפעמים על פי נושאים, לכל כרך, המכסה תקופה מסוימת, לחוד.

הכרך הראשון פותח בסוגיה עדינה: זאב ז'בוטינסקי והארגון הצבאי הלאומי, ולאחר מספר פרקים 'יבשים', כגון תקנון האצ"ל, עובר לעוד שני נושאים טעונים, כמו פרשת הפילוג באצ"ל והקמת הלח"י, ומסתיים בנספח על ההסכם בין הארגון הצבאי הלאומי ו'ההגנה' וביטולו.

הכרך השני, כמו הכרך הראשון, כולל גם הוא פרקים הנראים 'יבשים', כמו 'הודעות המפקדה', 'הודעות המטה', כרוזים ו'תקנות בתי הדין', בצד סעיפים שבהם נרמזו לפחות התוכן, כמו 'בינינו לבין הערבים' או פרשת 'עם לוחם'.

הכרך השלישי חוזר על 'הודעות המפקד והמפקדה' או פרוטוקולים של מפקדת האצ"ל בצד 'כרוזים ומודעות', אבל הפעם יש המון מתח באווירו של תוכן העניינים, כי מדובר על 'העליה הבלתי ליגאלית לארץ-ישראל' וגם על 'פיצוץ השגרירות הבריטית ברומא', וכן על 'ההלשנה ומשפטו של יעקב חילביץ'.

אבל גם כותרות הפרקים של הכרכים עלולות להטעות, כי כפי שיודגם להלן. החומר בשידורים ובכרוזים של האצ"ל, מ'המרד הערבי' ועד 'הסזון', הוא מרתק. כך למשל, בכרוז אחד בכרך ג (עמ' 191) מתארות המלים את התסכול הנורא של צעירים יהודים, המסורים בלב ונפש לעמם, לאחר שהתברר האסון הנורא מכל, של ששת המיליונים הטבוחים:

... אחיותינו ואחינו נחנקו ונשרפו, נטבחו והושמדו באין מציל, באין מושיע. מיליונים, מיליונים של טובי האומה נפלו - ואינם. טבח זה - שאין דוגמתו בקורות האנושיות - לא בימים ספורים נעשה. הוא הוכן בשיטתיות במשך שנים שקדמו למלחמה; הוא בוצע לפי תכנית במשך שנות המלחמה.

אפשר היה, איפוא, למנוע בעדו. אפשר היה, במשך עשר שנים, להוציא מתחום הסכנה את הנידונים לכלייה – ולהעבירם למולדת, כי לכך היא נוצרה.

הניב האנושי הזה הוא כל כך מובן, אבל דבר מה איום מציץ מבעדו: האשמת ההנהגה של ההסתדרות הציונית 'הישנה' ושל היישוב שהיה לאל ידם להציל את ששת המיליונים, שנשמדו בגלל מחדל איום של עשר שנים, בדיוק מספר השנים של 'תוכנית העשור' של ז'בוטינסקי, בגלל הזנחה פושעת של אפשרויות ההצלה. ועוד השקפה מבוססת בכרוז הזה: שהטבח של יהודי אירופה איננו רק זוועה, אלא לא פחות מזה – הוא 'חרפה'.

בצד המקורות יש בכרכים גם קטעי היסטוריה מרתקים, כגון המבוא לאצ"ל בגולה ב-1946, המבטאים היטב את המתח שבין שיתוף פעולה עם 'ההגנה' ו'המוסד לעלייה' לבין תחרות טעונת איבה, בצד תיאור הפעולות ששיאן, כאמור, פיצוץ השגרירות הבריטית ברומא, או פרשת אריאל, האיש בעל הקשרים הרחבים עם הצרפתים שנע בין מסתורין רב-תועלת לחשדות ורכילויות על 'ז'בוזי כספים' (ג, עמ' 418), ושעל כל פנים הגיש שירותים חשובים בפרשת אלטלנה שכרך ד עתיד לפרט אותם. בכל מקום שתפתח את הכרכים, החומר שתראה ירתק אותך; אפילו מודעות אבל והשידורים הם מלאי עניין ונוטפים אותנטיות. הפגם בכרכים הראשון והשני, שתוכן העניינים איננו מצויד במספרי העמודים, תוקן בכרך ג, ומכל מקום אפשר להיעזר במפתח השמות שנזכרו בספר.

כרך א משקף את התלבטויות חברי האצ"ל שהתגבש מול הפרובוקציה של הטרור הערבי, שנפתח בהיקף ללא תקדים במרד הערבי של 1936-1939 והיווה אתגר קשה ביותר עבור הציונים. מעשי רצח, שוד, הרס, עקירה ושרפה היו מעשה שבשגרה משך תקופה ארוכה, והבעיה הייתה כיצד להתמודד עם זה. היו כמובן אנשים שנטלו את החוק לדיהם והרגו ערבים כנקמה על הריגת יהודים בידי ערבים. אולם בכלל, הציבור המאורגן, כולל ז'בוטינסקי עצמו, הגיב אחרת: בהבלגה. ז'בוטינסקי תבע אי-תגובה מוחלטת של היישוב, למרות העלבון הנורא שצריך היה לשאת כדי לא להגיב בכלל על מעשי הרצח. כל זאת היה ז'בוטינסקי נכון לשאת למען מטרה אחת: שהציונות תתפוס מקום בכותל המזרח של ידֵי הבריטים בארץ וכך לזכות בלגיון יהודי. במהלך המרד הערבי ינוע ז'בוטינסקי מעמדה המצדדת בהבלגה מוחלטת לעמדה המצדדת בטרור חסר הבחנה – אם כי אף פעם לא יתיר זאת בפקודה מפורשת, ולעתים אף יודיע שיש להיזהר שלא לקטול נשים וילדים, בנוסח זה, למשל: 'יש לותר, בגדר האפשרות, על מקומות שנשים רגילות להתקהל שמה. יש לשדר ולהדפיס בערבית התראה לצבור שלהם, כי בימים אלה לא יאה לגבר שישלח את אשתו לשוק או מקום דומה: בעצמו ילך' (א, עמ' 88).

כרך א של מסמכי האצ"ל הבהיר את האידיאולוגיה של הארגון, שאמנם גם היא הסתמכה על המופת של טרומפלדור בתל-חי, אך שקדה להבהיר כי:

לא מחרשה קבעה את הגורל – אלא הרובה. אמנם קטנים היו הקרבות בשדה,

ממטעני החבלה של הטרוריסטים היהודים ועד ל'סוון

בחצר, ברפת, באורווה. אך אף כי קטנים היו בהיקפם גדולים היו בתוצאותיהם. הקרב על תל-חי הדף גם את מזימותיהם של בני ערב וגם את האינטריגות של הדיפלומטים האירופאיים. הטריטוריה של תל-חי ומקורות הירדן לא נמסרה לסוריה, כרצון הנוכלים מאירופה, אשר כבר ערכו מפות וחתמו הסכמים. הקפיטן יוסף תרומפלדור לא נתן להם לבצע את המזימה. רק יד אחת הייתה לו, אבל הוא החזיק בה רובה. והרובה הכריע את בני המדבר ואת אנשי הפוליטיקה גם יחד (שם, עמ' 162).

טרומפלדור צויר כמי שידו האחת לא אחזה במחרשה אלא ברובה, ויורשי ז'בוטינסקי, שהתנגד בראשית 1920 להגנת תל-חי בטענה שהוכחה ככזוה, שקרב תל-חי לא קבע את גבול הצפון,¹ הקצינו עכשיו את מיתוס תל-חי.

שלמה בן-יוסף ויעקב רו

שיטת ההגנה הפסיבית מאוד שבה פגשה 'ההגנה' את מאורעות תרצ"ו בראשיתם היא שהצמיחה את המרד הפסיכולוגי ואת הלכי הרוח שהביאו לכלל מעשי נקמה פראיים על דרך התגמול העיוור.² התחנה הבולטת ביותר של ז'בוטינסקי בדרך לחיוב עקרוני של הטרור, משום שלא ראה דרך אחרת, הייתה תלייתו של שלמה בן-יוסף, צעיר בית-רי מראש-פינה, שתקף יחד עם חבריו אוטובוס ערבי, ללא הצלחה. הוא נדון למוות, והמאבק הציבורי להצילו מהגרדום, שגם ז'בוטינסקי השתתף בו באנגליה, לא צלח. חרף העובדה שז'בוטינסקי היה שותף למאמצי ההצלה, ראשי מפא"י היו משוכנעים שהמטרה של הסוכנות היהודית הייתה הצלת בן-יוסף מהגרדום, בעוד שמטרת הרוויזיוניסטים הייתה שיטלה, כדי להפיק מהתלייה הון פוליטי. זאת כי הסוכנות ביקשה מהרוויזיוניסטים להיענות לתביעת הבריטים ולהוציא כרוז המגנה את מעשי הטרור, על מנת שיהיה אפשר להציל את בן-יוסף, אך אלה סירבו לצאת בהצהרה נגד מעשי נקם בערבים חפים מפשע, אפילו על מנת להציל את בן-יוסף. לפיכך, ולמרות הכאב על תליית יהודי, בעיני הנהגת מפא"י לא היה יום תלייתו יום אבל לאומי, אלא יום ביזיון ליישוב היהודי, על שנמצאו יהודים שסייעו לתליית אדם ככונה ברורה ולמען מטרות פוליטיות. זהו כתם לא ימחה.³ בכרך שלנו אין לכך אסמכתא.

ייתכן שגם שלמה בן-יוסף עצמו לא שיתף פעולה עם המאמצים להברית אותו מהכלא, למרות שהוצעו בפניו תוכניות למלטו. בן-יוסף נתלה ב-29 ביוני 1938. לפני מותו כתב שאיננו מצטער בכלל, ועלה לגרדום בשירת 'התקווה' ובקריאה 'חי

1. נ' רוגל, תל-חי: חזית כלי עורף, תל-אביב 1979.

2. מאלף מכתבו של שאול אביגור ליהודה סלוצקי, עורך ספר ההגנה, מיום 23.5.1960, ארכיון ההגנה 80/299/40.

3. מזכירות מפא"י לוועדי הסניפים, 11.7.1938, ארכיון העבודה 11 - 406.

ו'בוטינסקי'. המנהיג שנמשח בדמו של עולה הגרדום לא איחר להצהיר: 'מגרדום נעשה מגדל, מקברו - היכל, מזכרו - דת אורחית'.

לאחר תליית בן־יוסף התגבר הטרור של האצ"ל. אירעו הרבה מאוד מקרים של יריות על ערבים עוברי אורח, וכן הוטלו רימונים בארבעה מקומות בירושלים. ארבעה ערבים נהרגו ועשרים נפצעו. בחיפה הופעלו שני מטענים, אחד בראשית יולי 1936 והשני בסופו, שבהם נהרגו 45 ערבים וכ־90 נפצעו. ביפו נהרגו 24 ערבים ו־35 נפצעו. כל אלה בשווקים הערביים, מלבד מעשי חבלה והרג אחרים. בשנה הבאה יתחדש הנוהג, לאחר פרסום הספר הלבן. למשל, בשוק בחיפה ייהרגו 78 ערבים, ו־24 ייפצעו בשיטה דומה בשוק הירקות בעיר.

המפקדה הארצית של האצ"ל ניחמה את אנשיה, שהם הרבו את חללי הערבים בתוך כחודשיים, בעקבות תליית בן־יוסף, והשוו אותם לשיעור קורבנות היהודים שנפלו מידי הערבים מאז תחילת המרד הערבי (א, עמ' 139). איש אצ"ל, יעקב רוז, היה אחד מהטרוריסטים של האצ"ל שגרמו לאותם מעשי הטבח בערבים שהוזכרו לעיל, אך הוא נתפס בידי ערבים והם מסרו אותו למשטרה. כדי להימנע מחקירות הבולשת הבריטית, קרע יעקב רוז מעל גופו את התחבושת ומת מאונדן דם.⁴ בשידור של 'קול ציון הלוחמת' סופר על יעקב רוז (מקורם ראס). הוא הניח מטעני חבלה וזרק רימוני יד בעיר העתיקה, ושדרני האצ"ל היו בטוחים שהוא היה 'מאוסר' מזה:

יעקב רוז הגבור יצא כפעם בפעם, עם שחרית, להכות בפלישתים - אבל הפעם נתפס, והאויבים הערבים התנקמו בו כדרכם, נקבו את כל גופו ככברה בסכניהם. אח"כ הביאוהו לבית החולים הממשלתי, כולו ערבוביה של דם קרוש, חתיכות בשר ותחבושת ... אויביו ... רצו לסחוט ממנו הודאות ווידוים; ... הוא לא דאג לחייו ... וכשגברה חולשתו, הוא פחד, שמה [שמה] לא ימהר למות, קרע יעקב רוז בעצם ידיו את התחבושת מעל גופו ונעץ צפרניו בפצעיו והחיש את מיתתו. וכך הוא הוציא את נשמתו בגבורה ובטהרה (א, עמ' 231-232).

כעבור שלוש שנים נאמרו דברים לזכרו של 'הגיבור יעקב רוז'. המספידים תיארו את הסיטואציה הזוועתית של הטרור ושל התנפלות ההמון, עד לקריעת התחבושת, במלים:

הוא נפל חלל בעת מלוי תפקידו. כמה יפה היה במותו וכמה נהדרים היו רגעיו האחרונים ... יעקב רוז הלוחם האמיץ שובר רוח הגלות וההבלגה, שכב בגאווה על מיסתו. כאשר גרש מלפניו את כלבי הבולשת ובמו ידיו הרחיב את פצעיו למען ימות כגיבור ולא יחיה כנבל ... ברגעיו האחרונים הכריז כי החיים אינם הנכס היקר ביותר של החיים, וכי יש משהו היקר מכל - והוא הדרור' (ב, עמ' 194-195).

4. "עמרמי ומ' מלצקי, דברי הימים למלחמת השחרור, תל-אביב 1981, עמ' 22-23.

מעשי הטרור חסר ההבחנה של בחורי האצ"ל זכה לתיאורים נרחבים בכרך א, המבליטים את הדמיון למעשי טרור בימינו, נגד אוכלוסייה בלתי לוחמת.

וינגייט וטבח טבריה

'ההגנה' מצדה התלבטה קשות, כשהוציאה מכלל אפשרות להגיב בהרג המוני, ורק בהדרגה עיצבה לעצמה צורות התנהגות שיינתנו במידת מה מענה למצב החמור שאליה נקלע היישוב. אנשים מתוכה, כגון יצחק שדה, ואיש מבחוץ, צירלס אורד וינגייט, סייעו לה לצאת מתוך הגדר לפעולות שהיו מכוונות לפגוע בטרוריסטים הערבים. האצ"ל מצדו הוקיע את 'ההגנה' כאילו היא 'פסיבית', ולגלג שאנשי 'ההגנה' מוכנים לירות רק לאחר שיהרגו אותם ... (א, עמ' 271).

וינגייט עצמו, אף שלא היה 'צמחוני' במיוחד ביחסו לערבים, סלד מהאצ"ל ומדרכי הטרור שלו, והעריך את חיים וייצמן, נשיא ההסתדרות הציונית המתון. וינגייט העריך רבים מבחורי 'ההגנה' ומפקדיה, שחלק מהם שותפו ב'פלוגות הלילה המיוחדות' שלו. הוא לא חינך את היהודים לשנוא את האוכלוסייה הערבית. כל אימת שהיה צורך, לאחר פעולה, לעגוש את הערבים ולהרוג מהם שלא בסערת הקרב, הטיל וינגייט את המשימה הברוטאלית על הבריטים שבחבורה. כך למשל סופר שהחיילים הבריטים, על פי פקודתו, תחבו סמרטוטים טובלים בנפט לתוך פיהם של אנשי הכנופיות שפוצצו את צינור הנפט, וכך נהג גם המפקד הבריטי של הפלוגות לאחר שווינגייט סולק מהפיקוד ומהארץ. 'הבריטים לא יישארו בארץ לנצח', היה נוהג להסביר לחייליו היהודים, 'ואילו אתם תצטרכו להמשיך ולחיות עם הערבים גם לאחר שהבריטים יעזבו. אינני רוצה שייווצרו ביניכם ובין הערבים משקעים מיותרים של שנאה ונקמה'.⁵

אותה עת, באוקטובר 1938, החלה הצלחת הצבא הבריטי, לאחר שכבש מהטרוריסטים הערבים את ירושלים העתיקה, שהם השתלטו עליה למשך מספר ימים. בין הפלסטינים לבין עצמם התחולל מאבק אלים מאוד. רבים נרצחו בפועל, ותוכניות הטרוריסטים הערבים היו מכוונות, בין היתר, לרצח המתונים בשכם ממשפחות טוקאן ושכפצה ומשפחות נוספות.⁶ ראש הפלג המתון בין הפלסטינים, ראג'ב אל-נאשאשיבי, התנבא אז שבמשך חמישים השנים הבאות ירצחו הפלסטינים זה את זה.⁷ גם לווינגייט הייתה אותה התרשמות, כיוון שבאו אליו ערבים אשר התחננו לפניו שיחסל את הטרור.⁸ בקרב ההנהגה היהודית עלו מדי פעם הצעות, כיצד אפשר להתקשר שוב עם הקבוצה המתונה, האופוזיציה.⁹

5. 'אשכול, איש השורה, תל-אביב 1990, עמ' 116-117.

6. 'אוחנה, חרב מבית, תל-אביב 1981, עמ' 282.

7. 'פורת, ממהומות למרידה, תל-אביב 1978, עמ' 306.

8. 'אשכול, איש השורה, עמ' 116-117.

9. ראה, למשל: ליאו כהן למה שרתוק, 21.4.1938, אצ"מ S 25/29606.

חודש ספטמבר 1938 היה גדוש פעילות והיה גם קשה לווינגייט, כיוון שירידו הטוב, חיים שטורמן, מעין-חרוד, נהרג בעלותו על מוקש בעמק בית-שאן; ויש מי שטוען שווינגייט לא היה רחוק בתגובותיו בעקבות רצח חיים שטורמן מתגובות האצ"ל, כשפקד על אנשיו לירות לכל עבר ברחובות בית-שאן.¹⁰ ב־23 בספטמבר 1938 הייתה היתקלות חשובה נוספת של וינגייט בכנופיה שמנתה כחמישים איש, שחסמה את הדרך לפלוגת הלילה בסביבת כוכב-הירדן. בין החללים היה מפקד הטרוריסטים, אשר על פי השמועות הניחו את המוקש שעליו התפוצצה מכוניתו של חיים שטורמן.

השגיאה הגדולה ביותר של וינגייט הייתה הערכתו המוטעית כשהגיעו לידיו ידיעות שטרוריסטים ערבים מתכננים משהו ביחס לטבריה. הוא לא העלה בדעתו, שמתוכנן טבח עם הטעיה. וינגייט העריך, שהטרוריסטים יירו קצת לעבר טבריה בלילה ומיד ייסוגו לעבר הכפר סירין, ולכן הכין מארבים בהתאם. אבל בניגוד למצופה, הכנופיה ביצעה טבח איום בתוך טבריה. בשכונת קריית שמואל נמצאו אז כ־2,000 תושבים יהודים, אך מהם רק 36 היו חברי 'ההגנה' שמילאו תפקידים של ממש בשמירה. 120 נוספים היו רשומים, אבל לא היו רגילים לשמור. 'ההגנה' עיבדה תוכנית להגנת השכונה בגדרי תיל, ביצורים ועמדות, אך התוכנית לא בוצעה. הפניות למפקדת 'ההגנה' לתת אמצעים לבצר את השכונה לא נענו. יתר על כן, השמירה הדלילה שהייתה לא הספיקה לאיש את תשע העמדות שסביב השכונה, ובאזור הירידה התלולה מההרים אל השכונה לא הוצבו שומרים, בהנחה שמשם לא יבואו התוקפים. אבל זה בדיוק מה שהתוקפים עשו.

אותה עת עסקו פלוגות הלילה המיוחדות בכיתור הטרוריסטים סביב טבריה במאמץ לתפוס אותם, ומשערים שזו הייתה הודעת הטעיה מכוונת ששלחו הטרוריסטים הערבים כדי לבצע את הטבח בטבריה. ההתקפה על טבריה הייתה מתוכננת. כל המבואות לעיר נחסמו באבנים על ידי תושבי הכפרים הערביים בסביבה; בשעה תשע בערב החלו הערבים לירות אל מרכזי הנוטרים והבריטים בטבריה, כולל המשטרה ובית המשפט; במקביל חדרו טרוריסטים, שמנו כשבעים איש, לתוך העיר, למרכזי הממשלה הבריטית במקום, ותקפו אותם, ובאותה עת עצמה נכנסה כנופיה לשכונת קריית שמואל, רצחה משפחות וגם הציתה בית כנסת. במשך ארבעים דקות השתוללו הטרוריסטים הערבים בתוך השכונה. הבריטים ששהו בעיר רק הפריעו למגינים היהודים בעיר להתארגן, ואילו בשכונה עצמה כמעט לא הייתה התנגדות. היו שני נוטרים שניסו לבוא מהעיר לשכונה. הם נהרגו, ורוביהם נשדדו. חלק מהנוטרים שהיו בעיר בדרך כלל נלקחו ממנה לסייע לווינגייט.

אנשי פלוגות הלילה המיוחדות, כשנדע להם על הטבח, היו המומים. זה היה לאחר שחלק מהם באמת הצליחו להרוג, באמצעות מארבים, מספר קטן של טרוריסטים שחזרו לכפריהם. טעות של ירייה לפני הזמן גרמה לכך שבין עשרות

10. 'אשכול, איש השורה, עמ' 118.

הפורעים היו רק שישה נפגעים. הלוחמים ראו את הזוועות בטבריה לאחר ששבו מהמארבים ולא ידעו דבר על מה שהתחולל. לאחר שראו מה שקרה, הודיעו זאת לווינגייט, שהיה אותה שעה במארב אחר, וסרקו כפר אחד, שאליו הגיעו אנשי כנופיות מהטבת. הם הפרידו את הורים והרגו אותם. במהלך המרדף טעו המטוסים הבריטיים שחיפשו אחר הכנופיות והטילו פצצות על לוחמי פלוגות הלילה. לנוכח המחדל האיום בטבריה, שהאשמה לגבי התחלקה בין 'ההגנה', תושבי קריית שמואל שמיצעו מאוד לקבל אחריות על הגנת ביתם, הבריטים שהיו בעיר ולא דאגו להגן עליה, ולבוסף וינגייט שטעה בעקבות ידיעה כוזבת, פרסם האצ"ל כרוזים של הסתה נגד 'ההגנה'. 'ההגנה' וינגייט לא היו למעשה גורמים נפרדים; בפלוגותיו של וינגייט השתתפו אנשי קיבוצים ומושבים, בקיצור - 'השמאל' דאו.

ב-3 באוקטובר 1938, יום לאחר הטבח בטבריה, הופץ כרוז של האצ"ל ב-13,000 עותקים:

טבח איום אירע אמש בטבריה 20 נפשות מישראל נהרגו נשחטו ונשרפו ביום אחד על-ידי ערבים.

המרצחים טיילו בקרית שמואל, שכולה עברית כמו תל אביב, - שחטו, ירו, הציתו באש ולא נתקלו בכל התנגדות ולא סבלו שום אבדות. הם הלכו לבטח והשמידו משפחות שלמות עם כל ילדיהן כמו בקישינוב, כמו בפרוסקורוב, כמו בחברון תרפ"ט:

אין זה המקרה הראשון של התפרצות ערבים וטבח בתוך תחומי ישוב עברי.

כך אירע לפני חודשים אחדים בגבעת-עדה,
כך אירע בקרית חרושת,
כך אירע בעין-שמר.

אבל גם אחרי כל השחיטות האלה לא רצתה ההנהגה הבוגדת להודות, כי כל שיטת 'ההגנה' שלה פשטה את הרגל ואינה מצילה אף יהודי אחד. אלה שהאחריות עבור בסחון הישוב עליהם לא רצו להודות, כי כל שיטת ההתגוננות הפסיבית פשטה את הרגל וכי אין הגבה בלי התקפה.

ההנהגה הבוגדת טענה, כי 'השמירה עד עכשיו לא היתה מספקת' וכי נחוצה 'הגברת השמירה'. היא דרשה מאתנו כסף וצעירים, היא הכריזה על 'כופר הישוב'.

נתתם לה: יהודים, גם כסף וגם צעירים ככל אשר דרשה! היא שלחה אותם לנקודות, 'הגבירה את השמירה' ושקטה על שמריה בהכריזה כי עכשיו ההגנה בסדר.

אבל ההגנה אינה בסדר! עוד בא טבח-טבריה האיום ביותר מכל השחיטות עד עכשיו והראה כי כל שיטת 'ההגנה' של ההגנה על [העיר] הזאת היא שוא ושקר! בטבריה היו גפירים ו'שמירה אזרחית' ו'כוח מגן' - והמרצח טייל בבתוך כרמו ושחט יהודים ככבשים בדיר.

יהודים!

אנחנו הפקר בארץ הזאת! ההנהגה מרמה אתכם, כשהיא אומרת, שסידרה את הגנתכם, אנחנו הפקר במושבות, הפקר בערים, הפקר בתל-אביב, אנחנו נשינו, ילדינו, אחינו, אחיותינו הפקר למרצח הערבי, - ונהיה הפקר כל זמן שתהיו נכנעים לשיטת הכוזב הזאת, שיטת ה'הבלגה הפסיבית'.

יהודים!

ישנה רק דרך אחת להצלת רכושנו, חיינו וכבודנו - זוהי הדרך שהראו הפצצות שבשווקי חיפה, ירושלים העתיקה ויפו. ישנה רק דרך אחת להשלטת סדר ובטחון בארץ - והיא העברת המלחמה לשטחי הישוב הערבי והטלת פחד ואימה על המרצחים הערביים!

יהודים!

בכל תשפוכת דמנו, חורבננו וקלוננו אשמים 'המוסדות' הבוגדים והמרמים אשר הביאו אותנו עד האבדן הזה ... כל תושפעו על ידי טענות ה'מוסדות' שאין להגיב לחורבן, אש הרס ורצח! התקוממו נגד ההנהגה האחראית להפקרת דמנו! מרדו בשיטותיה הנפסדות! תהא סיסמתנו 'כפל דם תחת דם!' - ודרך הגנתנו - הטלת חורבן ואימה על ישוב האויב הערבי וקטיעת יד המרצח הערבי בטרם ירימה לרצחנו!

צעירי ישראל!

אלפי רובים נמצאים כיום בידיכם! קלון ובושה לכם, אם אחיכם ואחיותיכם נטבחים לעיניכם ואתם - עם הנשק ביד! - מחשים ואינם עונים לרוצח שבעתיים!

הלאה ההבלגה!

הלאה ההנהגה הבוגדת!

תחי מלחמת התנופה של עם ישראל במולדתו למען בטחוננו, כבודו ועתידו! (א, עמ' 276-278).

כעבור זמן מה, ב-17 באוקטובר 1938, יצא כרוז נוסף ב-15,000 עותקים והוסיף פרטים חשובים:

רבבות לירות נאספו על-ידי 'כופר-הישוב'. מאות ואלפים צעירים גויסו לשמירה ומאלה קבלה טבריה רק 25 איש. הרוצים אתם, יהודים, לדעת - מדוע?

מפני שכל הכסף הוצא לבצור נקודות ההתיישבות החדשות וקבוצי השמאל, שיש בהם הרבה נוער בשנות ההגנה וגם כל המתגייסים לשמירה נשלחו לשם (פרט לאלה שהופקדו לשמור על מוסדות הממשלה, קסרקטיני המשטרה ומחנות הצבא).

וטבריה, שרוב תושביה הנם זקנים, נשים וילדים - הופקרה ...

ממטעני החבלה של הטורודיסטים היהודים ועד ל'סוון'

העולם כולו מדבר על מורדים ערבים על מלחמה שהוכרזה ע"י ערביי ארץ ישראל ... ורק אנו, היהודים מאמינים למוסדותינו ... [ה]מטיפים ליחס אדיב וידידותי ל'ערבים החפים מפשע'.

יהודים, דעו:

כיום ... [יש] מלחמה בין היהודים לערבים.

כיום אין מקום לדבורים על ערבים חפים מפשע, כי כולם כאחד הנם אויבנו.

כיום אינה מספיקה לנו שמירה בלבד ...

כיון שהשמירה לא תמנע בעד המשכת רציחת היהודים ...

כיון שהשמירה בלבד לא תמנע לעולם בעד התקפות של ערביי מיסקי על רמת הכובש ...

צו השעה - להתחיל במלחמת תנופה נגד האויב הערבי

...

'מוסדות הבטחון' שהנם בידי השמאל לא הבינו את התפקיד הזה, הטעו את הישוב, ככלו את ידי הנוצר הנמצא בשורותיהם והביאו גם לחרפת טבריה! ... יהודים!

אם האחראיים לתרפת קרית חרושת וזוועת טבריה לא הסיקו בעצמם את המסקנה היחידה עבורם - להתפטר ולפנות את המקום לטובים מהם - הורידו אותם ותקראו במקומם אנשים אחרים! אשר ידעו לנקוט בשיטת-מלחמה הנכונה נגד האויב ויצילו את הישוב מנחשול הדמים העובר עליו! (שם, עמ' 279-280).

דוד רוזאל דיווח לאברהם שטרן בווארשה, שהכרוז הזה 'דגג אותם כהוגן' (שם, עמ' 377).

כעבור זמן מה תבעו כרוזים נוספים: 'תשובתנו היחידה הריאלית והממשית היא דם תחת דם! ... השמידו את האויב טרם שידו תתרומם!', כאשר הכוונה כמובן לכל הערבים, ולא דווקא לפורעים. שכן

הדרך שהראו הפצצות בשווקי חיפה ירושלים העתיקה ויפו היא תצילנו!

אין דם נקיים בקרב הערבים! אין עוברים לתומם מבין הערבים!

נוער עברי!

התגיס להשמיד ביד רמה את האויב טרם שיפגע בתינוקות ישראל, אמהות וזקנים! הרוג את האויב טרם שיקפח את חיך! ... פנו עורף ליכפר-הישוב, וחדלו להיות מס עובד לאפרט המפא"יי הרקוב (שם, עמ' 281-283).

הניגוד בין המדיניות של ההנהגה 'הבוגדת' לבין האצ"ל היה חריף לא מפני שההגנה לא עסקה בלחימה אקטיבית. פלוגות הלילה המיוחדות היוו חלק חשוב ממערך אקטיבי, שניסה לעקוב אחר הטרוריסטים הערבים ולעתים הצליח להגיע אליהם. כך היה לגבי כנופיה שנמצאה בכפר לוביה, שאליו הגיעו גם רוצחי טבריה. 'ההגנה' גילתה את זהותם של רוצחים שירו על שיירה מהעיר טבריה והרגו נוטר, חבר אפיקים. כיוון שנודע בדיוק היכן הבית שבו גרים הרוצחים, הוחלט לבצע פעולת גמול. חבורת לוחמים, בהם יגאל אלון, צבי ברנר, יוסי הראל ודוד שאלתיאל, חדרו לכפר ונכנסו לבית הטרוריסטים, אלא שיגאל אלון ושלמה שמיר, שחדרו אל תוך הבית עם אקדחים שלופים, הופתעו והפתיעו את הטרוריסטים כאשר שני אקדחיהם לא פעלו; יתר הלוחמים הסתערו פנימה והרגו את הערבים לפני שהללו התעשתו. הלוחמים פעלו בהסתר מהבריטים, והצליחו לצאת מהכפר תוך טשטוש עקבותיהם. הם התרעמו על ברל כצנלסון, שמבלי לדעת מי הירורים גינה בדבר את המעשה. במקצת תמהו על אנשי האצ"ל, שייחסו ללוחמים שלהם את המעשה. צריך לומר שזו הייתה בדיוק פעולה לא אופיינית לאצ"ל, שלא ניסה לפגוע דווקא בראשי הטרור הערבי, אלא בערבים באשר הם, כי כולם בגדר 'אויב' (א, עמ' 276-285).

עד כמה צדקו כרוזי האצ"ל בטענה שההגנה מבחינה בין ערבים חפים מפשע לבין פורעים, אפשר ללמוד ממעשה שהיה בדיוק בתקופה שבה נכתבו הכרוזים האלה. אחד מהלוחמים, שהודהה עם מדיניות ההבלגה, דיווח לברל כצנלסון על מאורע שהיה שותף לו:

ביום 21.11.38 בשעה 9.00 כשהטרקטור חרש בקרבת היער מורחה לדרך בין לוד ודהריה ירו על העובדים בטרקטור ממרחק של 40 מטר. השוטר המוסף ששמר על יד הטרקטור ענה באש וראה קבוצת ערבים לבושים בגדי חקי בדיוק כמו השוטרים המוספים וגלויי ראש מתקרבים אליו בחושכם שהוא פצוע. הוא פתח באש מהירה והם נסוגו ... מיד הוצאתי קבוצת שוטרים מוספים 15 איש ויחד רצנו בכיוון להתקפה. ... הם ברחו לתוך כפר דהריה. הקפנו את הכפר ונסעתי ללוד והודעתי על המקרה למפקד הצבא. תיכף הוצאו 120 חיילים ... עם שש מכוונות יריה ומרגמה אחת והקיפו בשעה 13.50 את הכפר. הבינותי שהם רוצים להמסיר אש על הכפר בלי אזהרה, היות והם לא רצו להיכנס ולסכן את אנשיהם. כמה ימים לפני זה נהרג בפעולה במחוז ירושלים סרג'נט שלהם וחמשה חיילים נפצעו. ביקשתי מהם להוציא קודם את הנשים והילדים והוקינים. הם לא הסכימו אולם המייג'ור פולדי הסכים לתת לי רבע שעה בדיוק לי ולאנשי לעשות מה שחפצנו. התאמת את שעונו לשעוני. דהרתי ברכיבה לתוך הכפר וצעקתי שהצבא מתכונן לעשות פעולות עונשין או שיסגירו בידינו את המתנפלים. התחילה בהלה בכפר וכולם בקשו שאקח אותם אתי. אמרתי להם שירוצו היערה. כשרציתי לרכב הלאה הזהירה אותי וקנה, אשתו של השיך שמת לפני כמה זמן שעמד אתנו בקשרים ושהשתתפנו בהלווייתו, שלא אתקרב למקום סבך של הרבה קקטוסים. באותו

זמן נורתה יריה מאותו מקום לציננו. ברגע זה התחיל הצבא להמסיר אש על הכפר עוד בהיותי בכפר. הבית שעמדתי על ידו נהרס תיכף. מיד יצאתי מהכפר בדהירה כשהנשים והילדים התחילו לרוץ לכיוון היער. הצבא המסיר על הכפר 20 פצצות מרגמה ומאות כדורים מששת מכונות היריה. המטרת האש ארכה בהפסקות עד שעה 16.00 אז נכנסה לכפר פלוגתו של הסרג'נט שנהרג לפני זמן קצר על ידי הערבים. לא הרשיתי לאיש מאתנו להילוות אליהם. כעבור שעה וחצי ב־17.30 הם חזרו שבעי רצון. המיג'ור אסף אותם ואמר להם לא לדבר כלום, אפילו ביניהם, על מה שקרה ... סבורים שנהרגו כ־30-25 איש.¹¹

בן־גוריון מכשיל הסכם עם האצ"ל

אליהו גולומב, ברל כצנלסון וחברים אחרים בצמרת מפא"י ניסו למנוע מלחמת אורחים ביישוב במשא ומתן עם ז'בוטינסקי לאיחוד האצ"ל ו'ההגנה' לארגון אחד. ז'בוטינסקי ניסה לנהוג בארגון המאוחד כפי שנהג עם האצ"ל - שהארגון המאוחד לא יגביל את מעשי הטרור נגד הערבים והציבור היהודי לא יקבל את האחריות עליהם. הוא טען שהציבור היהודי איננו אחראי לפושעים יהודים מכל הסוגים. הממשלה היא האשמה, כי מעשי היהודים נובעים מ'הפקרת דם יהודי'. אבל גולומב טען בפניו, שאין לראות גבורה גדולה ב'התנפלות על ערבי הוולך לתומו בתל אביב, בהדר הכרמל או בדרך כלשהי בארץ', ורצח ערבים סתם יתפרש לא כנחישות יהודית, אלא להפך, כסוג של פחדנות. גולומב הביא כדוגמה את הטורוריסטים הרוסים, שהיו מגלים לאתר המעשה כי הם שעשו זאת. 'רק הטרור הפשיסטי נקט בשיטה אחרת', דומה לזו שהאצ"ל נוקט, סתם להרוג ערבים שאין להם כל קשר להרג יהודים (א, עמ' 450). גולומב הציע לאצ"ל להתלכד עם היישוב במעשים כמו בחניתה, אבל הם לא התלהבו מחניתה. למרות הכל הגיע גולומב להסכם בראשי תיבות עם האצ"ל, שטרופד, בין היתר, בעקבות תפיסת מכתבי בן־גוריון, ששלל את הסכם (שם, 457-466).

הביוגרף של בן־גוריון, מיכאל בר־זוהר, טען שבן־גוריון 'עשה כמיטב יכולתו לפוצץ הסכם בין האצ"ל ו'ההגנה' וגם הצליח'.¹² יש הערכות שונות בין החוקרים על השאלה, אם עקף גולומב גם את בן־גוריון וגם את ברל כצנלסון, ו'שני המנהיגים הבכירים לא נשאלו לדעתם', או שכצנלסון 'נטה לצידו של אליהו גולומב',¹³ ביחס לחינויות ההסכם. האם הניח בן־גוריון מראש שמכתביו יגיעו לא רק לבולשת

11. ברל כצנלסון, ארכיון העבודה 104/4/2/2.

12. מ' בר־זוהר, בן־גוריון, תל־אביב 1975, עמ' 383.

13. השווה מ' אביזוהר, בראי סדוק, תל־אביב 1990, עמ' 165, ואניטה שפירא, ברל: ביוגרפיה, תל־אביב 1980, עמ' 589, לז' צהור, החזן והחשבוני, תל־אביב 1994, עמ' 142.

הבריטית אלא גם לרוויזיוניסטים, כפי שאמנם קרה, כדרך פרובוקטיבית לפוצץ את ההסכם? מכל מקום 'מכתבי בן-גוריון שנפלו לידיהם עשו את מלאכתם של הקיצוניים באצ"ל',¹⁴ אפשרו לדוד רוזאל לדווח לאברהם ('יאיר') שטרן בווארשה על המכתבים של בן-גוריון אל אליהו גולומב ש'תפסנו' (א, עמ' 376); ועיין במכתבים ובמברקים שהאצ"ל תפס, עמ' 457-465), ובן-גוריון כתב 'צוהל', ש'המכתב שפרסמו הביא ברכה'.¹⁵

הכשלת ההסכם חידשה את הטרור של האצ"ל, וגם את התקפותיו הפרועות על ההנהגה הציונית ו'ההגנה', בנוסח 'אתנן זונה' (א, עמ' 224, 330) ו'מנהיגים בוגדים' (שם, עמ' 249, 261). זאת בעוד 'ההגנה' מנסה למנוע את מעשי הטרור נגד אוכלוסייה ערבית. 'ביום 29 ליוני ירה נוטר יהודי, איש מגבעת השלושה, אשר שמו יהיה לדראון עולם, באחיו היהודים שיצאו להפיל חללים במחנה ערבי' (שם, עמ' 227). אין תמה שהאצ"ל לא חשב שאפשר יהיה להגיע לפשרה עם הערבים, בין היתר משום שהציב גם את גבולות המדינה על פי גבולות ההבטחה, 'מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון' (דברים, יא:24).

תוכנית המרד של האצ"ל והדמיון בינה לתוכנית המרד של בן-גוריון

הכשלת ההסכם עם האצ"ל באה מספר חודשים לפני פרסום הספר הלבן. לאחר פרסומו הורה ז'בוטינסקי למפקדת הארגון על 'מרד צבאי של הארגון בארץ-ישראל'. את המימון קיווה ז'בוטינסקי להשיג מרוטשילד ומבעלי ממון אחרים. לפידוש הוראות ז'בוטינסקי מפנה ספר המקורות (א, עמ' 89) לספרו של דוד ניב, מערכות הארגון הצבאי הלאומי.
לפי התוכנית:

באוקטובר 1939 תגיע לחוף ארץ-ישראל אניית עולים ותעלה את אנשיה כלב הארץ, בתל-אביב, אם יתכן. ז'בוטינסקי יהיה ביניהם. האצ"ל צריך להבטיח עלייתם לחוף, בכוח הורוע, אם יש צורך. בעת ובעונה אחת צריכה לפרוץ התקוממות מזוינת גלויה ובה יש להשתלט על בנייני ממשלה ... ובקראש וראשונה על בנין הממשלה בירושלים ולהניף עליהם את הדגל הלאומי. בעמדות הללו יש להחזיק, בלי שים לב לקרבנות, לפחות עשרים וארבע שעות; לתפיסתו של ז'בוטינסקי יש להתנגד לפחות אותה תקופת-זמן. בשעת הכיבוש, הקצר, של עמדות המפתח הממשלתיות יוכרו על ממשלה זמנית של העם היהודי בעת ובעונה אחת בבירות אירופה המערבית וארצות-הברית, וזו תפעל לאחר זה כממשלה-בגולה, כהתגלמות הריבונות היהודית בארץ-ישראל.¹⁶

14. ז' צחור, שם, עמ' 151.

15. מ' בר-זוהר, בן-גוריון, עמ' 383.

16. ד' ניב, מערכות הארגון הצבאי הלאומי, תל-אביב 1975, עמ' 281.

יש המפרשים שהתוכנית נועדה לצורכי מאבקי הכוח הפנימיים, וז'בוטינסקי לא התכוון לבצעה.¹⁷ בן-גוריון אמנם הכשיל את ההסכם עם האצ"ל, אבל גם הוא תכנן לשלוח המוני מעפילים שיפרצו לארץ מול הסיכון שהבריטים יירו,¹⁸ בהנחה שאם יירו על המעפילים תיפול ממשלת בריטניה תוך שבוע.¹⁹ התוכנית סיכנה את 'ההגנה' בהתנגשות חזיתית עם הבריטים, שתביא לחיסול 'ההגנה' (השווה א, הערה בעמ' 92).

ההתקשרות של האצ"ל עם פולין

בשנות השלושים התקשרה ההנהגה הרוויזיוניסטית עם ממשלת פולין במטרה משותפת: להוציא את היהודים מפולין. ממשלת פולין לא רק מצאה בהסתדרות הציונית החדשה של ז'בוטינסקי בעל-ברית להוצאת היהודים מפולין, אלא לא פחות מכך הייתה מעוניינת בפיצול הכוח של היהודים, וההסתדרות הציונית החדשה קידמה את מטרותיה של פולין גם מבחינה זו. הצרה הייתה שלמימוש ההגירה היהודית מפולין יכלה ממשלת פולין לתרום רק מעט, כי פתיחת שערי ארץ-ישראל הייתה תלויה בבריטים.²⁰

בהקדמה לכרך ב של הארגון הצבאי הלאומי מדווח הקורא על הקשרים ההדוקים עם ממשלת פולין והצבא הפולני. הקשרים חודשו כשהסובייטים נתנו לגנרל אנדרס יד חופשית בגיוס נתינים פולנים, ובהם יהודים רבים, כדי לסייע במאמץ המלחמה של בעלות-הברית נגד הגרמנים. כשצבא אנדרס הגיע ארצה, קצינים פולנים נענו לבקשת האצ"ל לאמן את אנשי הארגון. 'ההדרכה כללה לוחמת גרילה, טקטיקה צבאית ... לוחמה ביחידות צבא סדירות'. זאת כי האצ"ל רצה להיות צבא סדיר. בגין שירת כסמל בצבא אנדרס, וסירב לקבל את תפקיד מפקד האצ"ל, שהוצע לו בבואו ארצה, כל עוד הוא משרת בצבא אנדרס, אבל נכנס לתפקיד לאחר שיעקב מרידור הודיע שהוא מפסיק לכהן כמפקד.²¹ ההשפעה הפולנית החזקה ניכרה באצ"ל גם בתחום ה'הדרי' הצבאי, שלא הלם מחתרת: למשל, ההוראות הקפדניות בכל האמור בהתמתחות לדום והצדעה עם הופעת קצינים, התנהגות מתוחה גם בעת ישיבה ליד השולחן (א, עמ' 194). גם בתחום זה היה האצ"ל ניגודה של 'ההגנה'.

17. 'הלר, לחי: אידיאולוגיה ופוליטיקה, 1940-1949, ירושלים 1989, עמ' 80.
18. הלכי רוז דומים היו אצל יצחק טבנקין, שאמר בספטמבר 1939. 'אין נשק כנגד אנשים מתפרצים אלה, כשציפה להתפרצות מאות אלפים יהודים לארץ; דברי טבנקין בישיבת ועדת המינויים עם [יצחק] בן-אהרון, אק"מ 14/ברסלבסקי. אבל גם טבנקין התנגד לתוכנית בן-גוריון.
19. ז' צחור, 'בן-גוריון והעפלה 1934-1948', בתוך: ב' פינקוס (עורך), יהדות מזרח אירופה בין שואה לתקומה: 1944-1948, קריית שדה-בוקר 1987, עמ' 430-432.
20. J. Tomaszewski, 'Vladimir Jabotinsky's Talks with Representatives of the Polish Government', in: *Polin: A Journal of Polish-Jewish Studies*, 3 (1988), pp. 277-293
21. הארגון הצבאי הלאומי בארץ-ישראל: אוסף תעודות ומסמכים, ב, עמ' 10-12.

מלחמת העולם השנייה ולידת האצ"ל בארץ-ישראל – הלח"י
בסימן המשיחיות

האופי המשיחי של האצ"ל בלט כבר לקראת הפילוג שקרע מהאצ"ל את הלח"י בשנת 1940. המנון האצ"ל ב-1939 היה שירו של יאיר, 'חיילים אלמונים', שהפך לאחר מכן להמנון הלח"י. המנון זה כולל את השורות הבאות, שביטאו את החינוך להקרבה עצמית:

בְּדַמְעַת־אֲמָהוּת שְׂכָלוֹת מְבָנִים,
וּבְדָם תִּינוּקוֹת טְהוֹרִים,
כְּמוֹ בְּמִלֵּט נְדָבִיק הַגּוֹפּוֹת־לְבָנִים,
וּבְנֵן הַמּוֹלֶדֶת נָקִים!

ז'בוטינסקי התלהב מהשיר, אך הלל קוק לא אהבו, כי הייתה בו 'רומנטיקה של מוות'.²² ספר המקורות נושם את שירת המוות: 'גם אם נוכרע (במה שאינני מאמין), נפול כראוי לנכדיהם וניניהם של המכבים ונוסיף דף מזהיר חדש להיסטוריה היהודית' (א, עמ' 365-366). אילו היו הקוראים יכולים לקרוא את הפרוטוקולים (הבלתי מצונזרים), היו יודעים שעל מוטיב ההתאבדות כדי להשיג 'דף בהיסטוריה' ניטש ויכוח חריף באצ"ל.²³

התרבו והלכו פסוקי התנ"ך ואזכור גבולות ההבטחה, מוטיבים שלא היו דומיננטיים אצל ז'בוטינסקי, אבל תאמו את הלך הרוח של חניך ישיבת מרכז-הרב דוד רזיאל. הם לגלגו כי 'בכרוזינו לא תמצא את דבריהם של ברל קצנלסון, מניה שוחט, ומרטין בובר' (א, עמ' 248). באמת לא.

השאלה היא אם המקורות של האצ"ל תיעדו באמת ובאמונה את הפרידה מהלח"י, כולל האידיאולוגיה של מנהיג הלח"י יאיר, שהניעה אותו לניסיון לכרות ברית עם הנאצים נגד בריטניה. אופייני היה לכנות את הנהגת היישוב כמי ש'אוחזים בשיטות ה"גסטפו" וה"גפא"ו" (א, עמ' 266); כלומר, הם לא ראו מלכתחילה את הנאצים כגורעים מהקומוניסטים, ולאחר שפרצה מלחמת העולם השנייה, חלק מהנהגת האצ"ל לא ראו עצמם מזדהים עם צד אחד במלחמה, אלא טענו שהם נלחמים את מלחמת היהודים, שמטרתה לכונן את 'מלכות ישראל' על שתי גדות הירדן, ולכן מלחמתם איננה 'לא מלחמה "פרו-אנגלית" או "פרו-גרמנית" אלא "פרו-יהודית"' (א, עמ' 365). הפרק בכרך א על פרשת הפילוג באצ"ל פותח בניגודים שהחריפו בין יאיר לבין גורמים שונים באצ"ל.

סידור המסמכים בספר איננו פועל, לעניות דעתי, לטובת הכנת השתלשלות העניינים, גם כשהוא סוטה ממנהגו לסדר את המסמכים על פי סיווגם, לכרוזים, מכתבים, שידורים, ומקדיש חלק לתיאור הפילוג. התמונה המצטיירת מהספר היא

22. א' נאור, דוד רזיאל, תל-אביב 1990, עמ' 69.

23. י' הדר, לח"י, עמ' 59.

שגם כאשר אירע הפילוג, השתדל האצ"ל לטעון כי מדובר לא בריב אידיאולוגי כי אם ב'סכסוכים אישיים' (א, עמ' 153). אבל יאיר קבע כבר מיד לאחר הספר הלבן, שהארגון לא יבחל בקשר עם כל מעצמה אשר תאפשר לו הקמת מלכות ישראל,²⁴ בעוד ש'בוטינסקי כלל לא התלבט עם פרוץ המלחמה ותמך באויבי היטלר, וקודם כל בפולין שהותקפה, והאצ"ל נטה, בעקבות מעשי הזוועה הראשונים של הנאצים ביהודים, להיענות בהיסוס בקיץ 1940, בעת הפילוג, לגיוס לצבא הבריטי (א, עמ' 157). האצ"ל ידע שיאיר פונה אל מדינות הציר (שם, עמ' 406) - הוא הרגיו חלק מאנשי האצ"ל כששמח על הנצחונות של גרמניה בראשית המלחמה. אם ירצה מישוהו לברר מה הייתה המחלוקת שפילגה את האצ"ל ב־1940, אין לו הרבה מה לחפש בכרכים העבים שלפנינו.²⁵

בכרך א (עמ' 433-435) מובא מכתב של דוד רזיאל לארתור ג'ייילס, ראש האינטליג'נס הבריטי, שתאריכו 29 בדצמבר 1938, אבל תוך טענה שהוא כנראה מכתב מזויף שיאיר זיף במסע נגד רזיאל המקיים שיתוף פעולה עם הבריטים 'על בסיס תשלום והנחות בענייני עליה ועבודה (סרטיפיקטים, עבודות צבוריות)' וכו' (מכתב יאיר, א, עמ' 380). ככל הנראה, רזיאל הדגיש בפני הבריטים, שאין לאצ"ל אוריינטציה אנטי־בריטית, והטרור שלו מכוון נגד הערבים ורק יסייע לבריטים להמשיך את שלטונם בארץ.²⁶ למעשה, אין כרך המקורות מאפשר לקורא לעמוד לא על נסיבות הפילוג ולא על הקשרים של האצ"ל עם האינטליג'נס הבריטי, למלשינות על יריבו, הלח"י, ועל 'ההגנה'. השם ישראל פריצקר, ראש המש"י שהיה עסוק במסירה לבריטים ולבוסוף נרצח בידי הלח"י, כלל איננו נזכר במפתחות הכרכים של המקורות. את 'הסזון הראשון' ניהל האצ"ל בשיתוף פעולה הדוק עם הבולשת, עד כדי כך שאנשיו קיבלו תעודות בולשת כלוחמים נגד 'הגיס החמישי', אנשי 'ההגנה'.²⁷ אין מנוס מן ההרהור, שמא מכוון ז'בוטינסקי מיעט להביא את תוכן המחלוקת בין האצ"ל ללח"י, ולפיכך בתחום זה נראה היבול שיפיק הקורא דל יחסית, ועם כל ההסתייגויות מוטב שיקרא במקורות אחרים כדי להבין את ההלשנות של האצ"ל על 'ההגנה' והתמורה שקיבל האצ"ל מהבריטים בעד זה.²⁸

כרך ב פותח בתקופת מלחמת העולם השנייה, הוא מציין את נסיבות נפילת מפקדו של האצ"ל דוד רזיאל, וממשיך במדור פרסומים רחב מאוד, אולי רחב מדי. הסעיף הבא, 'עם לוחם', פותח במבוא קצר ויעיל על 'עם לוחם', כאילו היוזמה להתארגנות מקורה בפלוגה ו' של הפלמ"ח וגם בחיפה, ואלה התקשרו עם אישים מהאצ"ל ומלח"י במטרה להקים אחדות בתוך הנוער העברי הלוחם. משה דיין סירב

24. שם, עמ' 80.

25. 'הלר, לח"י בין ימין לשמאל - הערות לבקורת', קתדרה, 71 (מארס 1994), עמ' 89, והשווה: 'הלר, לח"י, עמ' 532.

26. 'הלר, לח"י, עמ' 66; א' נאור, דוד רזיאל, עמ' 146-147.

27. 'באור, דיפלומטיה ומחתרת, תל-אביב 1966, עמ' 115.

28. עדה אמיל-ליבין, בארגמן: חייו של יאיר - אברהם שטרן, תל-אביב 1986, עמ' 170-180.

להצטרף, אך אחיו, זוריק, הקדיש מאמצים להגיע לאיחוד. המבצע הראשון נועד לחטיפת הנציב העליון הרולד מקמייקל, אבל הוא נכשל, ו'ההגנה' ניהלה חקירה נגד היוזמים מהפלמ"ח, ולא הענישה אותם, למעשה, עונש של ממש. 'ההגנה' ראתה ב'עם לוחם' שלוחה של האצ"ל לתוך הפלמ"ח. התעודות בעניין זה מעטות, ובעיקר חסרה תוכנית 'עם לוחם' להתלכד סביב בן-גוריון כמנהיג. נראה שלא במקרה אין הספר של שמואל דותן נזכר במקורות (ב, עמ' 411), כי תיאורו את המצב שונה לגמרי. דותן תולה את היוזמה בככירי האצ"ל, בעקבות נטייתו של בן-גוריון באותם ימים לדגול כאילו בשלמות הארץ.²⁹ בסוף כרך ב מתודע הקורא אל שיטות סחיטת הכספים של האצ"ל, והיום זה די משעשע לקרוא (ב, עמ' 455-460).

כרך ג עוסק כבר בטרור שניהל הארגון נגד הבריטים - עד סוף המלחמה, רק נגד בנייני הממשלה; ולאחריה, נגד הצבא - וכמובן, בסוון. ההקדמה מתארת את ההפתעה שבאה כשהמפקד, העולה החדש מנחם בגין, פתח בהתקפות הנועזות של האצ"ל החל מפברואר 1944. היא גם מתארת את העינויים שעברו החסופים, אנשי האצ"ל, מידי אנשי 'ההגנה' בסוון.³⁰

הנאמנות לכותל

לא רק בעשיית השלום עם מצרים קנה בגין את עולמו ומעמדו ההיסטורי. הוא קנה אותם עוד קודם, בפקודה האצילית שהורה לפקודיו שלא להיענות בשום תנאי לפרובוקציה של החטיפה במסגרת הסוון: 'לא תרימו יד ולא תשתמשו בנשק כנגד צעירים עברים'.

בכרך ג יש תוספת חשובה: הפרוטוקולים של מפקדת האצ"ל, החל מ־23 ביולי 1944. מרתקת, למשל, היא הודעתו של מנחם בגין על יום הכיפורים ליד הכותל המערבי:

המפקדה החליטה, כי ביום הכפורים הבא תוסר החרפה שהטילה ממשלת הדכוי על השריד האחרון של עצמאותנו בעבר, על הכותל המערבי - סמל קדושת הארץ. עד עתה לא נפסקה אמנם מסורת תקיעת שופר ביום הכפורים ליד הכותל, אולם תמיד נעשה הדבר בצנעא, שוטרים בריטיים היו מדי שנה בשנה ממלאים את רחבת הכותל המערבי ביום הכפורים, מתערבים בתוך הקהל על מנת לשמור על הגזרה המחפירה של אסורים והגבלות ליהודים במקום קודשם. המפקדה החליטה, כי השנה לא נתן דריסת-רגל לזר ברחבת הכותל ביום הכפורים והתפילה המסורתית תתקיים שם ללא התערבות באי-כוחו של שלטון הדכוי, וכ"כ תקיעת השופר תהא גלויה לעין כל. התכנית הזאת, אשר תקרא 'תכנית הכותל המערבי' תפורסם ברבים שבועות מספר לפני יום הכפורים.

29. ש' דותן, המאבק על ארץ-ישראל, תל-אביב 1981, עמ' 276.

30. ראה גם: י' לפידות, 'הסוון': ציד אחים, תל-אביב 1994.

עלינו להוציאה לפועל בכל התנאים. הנני מודיע לכם, כי באם המפקדה תאסר במשך הזמן, מוטלת חובה על כל אחד מכם שישאר בזמן הוא מחוץ לכתלי בתי־הסוהר להוציא לפועל את התכנית (ג, עמ' 90).

התוכנית של בגין הזכירה את הפגנת בית־ר ליד הכותל המערבי לקראת מאורעות תרפ"ט, שלאחר הפרעות, שקטלו 133 יהודים, והיו שהאשימו את הרוויזיוניסטים בפרובוקציה מול מסגדי המוסלמים, שהייתה בין גורמי האסון. ז'בוטינסקי הביע את דעתו, שההפגנה הייתה יפה והשאירה רושם כביר בחוץ לארץ. הרגישות לכותל המערבי לא הייתה כל כך חריפה, לא אצל החרדים מצד אחד ולא אצל תנועת העבודה מצד שני. אך אצל האצ"ל היא הייתה חריפה מאוד. לקראת יום הכיפורים פרסם האצ"ל כרוזים, ובהם הסביר כי אין לסבול את התנהגות השוטרים הבריטים ליד הכותל ביום הכיפורים, וגם שלח בקשה לארכיגמון של קאנטרברי, שיורה למנוע את המנהג הברברי, שהאצ"ל השווה אותו למעשי הנאצים (שם, עמ' 194). לא היה צורך בפעולה, כי נמנעה התנהגות בעייתית כלשהי מצד השוטרים הבריטים, אולי בגלל אזהרות האצ"ל. לכן הקורא מתקשה להבין למה בכל זאת תקף האצ"ל במוצאי יום הכיפורים בסיסי משטרה בריטיים, למרות שהבריטים מילאו את כל האזהרות של הארגון.

קו נוסף שהאצ"ל ניסה לשוות למלחמתו, בניגוד לימי המרד הערבי, הייתה הזהירות היחסית למנוע קורבנות מצד הערכים. הדבר גם פורסם בכרוזים, ובלט במיוחד מבחינה זו הכרוז שהוצא בעקבות פיצוץ מלון המלך דוד (שם, עמ' 313). האצ"ל טען, ושב וטען, כי מפקדת תנועת המרי היא שהחליטה למעשה על פיצוץ מלון המלך דוד, ותקף את 'ההגנה', שהאשימה אותו בקורבנות. הוא טען שבפטריוה היו יותר קורבנות, והוא לא האשים בכך את 'ההגנה'. הבריטים אשמים שלא פינו את המלון, כפי שהוזהרו שעליהם לעשות מיד (שם, עמ' 254-255). יגאל עילם, בספרו ההגנה, אישר את טענות האצ"ל.³¹ האמת היא, שההודעות כי הונחו פצצות אכן הועברו, אך היו הרבה איומי שווא בחדשים שקדמו לפיצוץ, והבריטים חשבו שזה עוד איום סרק; וחוץ מזה, האזהרות הגיעו קצת באיחור.³² כרכי המקורות מגישים באורח סלקטיבי את המקורות שהם מביאים,³³ כמעט בלי שיציעו בפני הקורא על ספרות המחקר הרלוונטית, אולם בעיקרו של דבר הכרכים הם מקור חשוב ורבי־עניין, וחוקרים יודקו להם.

31. י' עילם, ההגנה: הדרך הציונית אל הכוח, תל־אביב 1979, עמ' 224, הערה.
32. ת' קלארק, כדם ואש, ירושלים 1981; ג' כַּתָּל, המשולש הארץ־ישראלי, ירושלים 1979.
33. השווה, למשל, את הדו־שיח עם ישראל גלילי בכרך ג, עמ' 260. עם ש' גולן, מרות ומאבק בימי מרי, תל־אביב 1988, עמ' 224.